

Dr inż. Krzysztof Ziolo

Biblioteka Główna Politechniki Śląskiej w Gliwicach, 44-100 Gliwice, ul. Kaszubska 23, tel.: 32 237 15 51, e-mail: Krzysztof.Ziolo@polsl.pl

AUTOR SŁOWNIKA BUDOWNICZEGO - TEOFIL ŻEBRAWSKI

Streszczenie. Teofil Żebrawski był człowiekiem wszechstronnym, erudytą. Zajmował się kartografią, geodezją, architekturą i budownictwem, archeologią i entomologią, tłumaczeniami i bibliografią, matematyką i dydaktyką. Był oficerem. Pracował jako urzędnik odpowiedzialny za komunikację lądową i wodną w Wolnym Mieście Krakowie. Kierował restauracją krakowskich zabytków. Był członkiem CK Akademii Umiejętności.

Słowa kluczowe: geodezja, topografia, mapa Królestwa Polskiego, Towarzystwo Naukowe Krakowskie, Akademia Umiejętności, posąg Światowida, Kościół Dominikanów w Krakowie, Groby Królewskie, Kościół Mariacki w Krakowie, Katedra Wawelska, Komisja Balneologiczna TNK, Komisja Archeologiczna TNK.

THE AUTHOR OF THE *DICTIONARY OF ARCHITECTURE, BUILDING ENGINEERING AND MATERIALS* - TEOFIL ŻEBRAWSKI

Abstract. Teofil Żebrawski was a polymath and an erudite: cartographer, geodesist, bibliographer, architect, biologist, archeologist and mathematician. He was an author of works mainly about road, iron road and bridge constructions, cartography, topography and entomology and he was also a translator. He directed restorations of Dominicans Church in Kraków, altars of St. Mary's Basilica and Royal Graves of the Wawel Cathedral. He was a member of Academy of Arts and Sciences.

Keywords : geodesy, land surveying, Free City of Kraków map, Cracow Learned Society, The Academy of Arts and Sciences, the Swiatowid Statue, Dominicans Church in Cracow, St. Mary's Basilica in Cracow, Royal Graves of the Wawel Cathedral, Wawel Cathedral, Balneology Board of AAS, Ararcheology Board of AAS.

Teofil, Wincenty Żebrawski urodził się 5.04.1800r. w Wojniczu, w powiecie Bocheńskim, w Galicji, w rodzinie ziemiańskiej, jako syn Wojciecha Szeluta-Żebrawskiego i Franciszki z domu Strońskiej. Edukację rozpoczął w roku 1808 w szkole normalnej w Wieliczce, kontynuując ją od roku 1810 w Krakowie, w elitarnym Liceum Nowodworskiego. Maturę zdał dopiero w roku 1818, co spowodowane było ciężką, trwającą dwa lata chorobą, na którą zapadł po ukończeniu trzeciej klasy. Tego samego roku, 1

października rozpoczął studia na Uniwersytecie Jagiellońskim. Niezwykle szerokie spektrum jego zainteresowań dobrze oddaje przegląd wykładów, na które uczęszczał i tak w roku 1919 zaliczył wykłady z: filozofii, fizyki, matematyki elementarnej, geografii fizycznej, chemii i mineralogii. W ramach matematyki wykładano miernictwo geodezyjne wraz z ćwiczeniami praktycznymi w terenie [Traczewska-Białkowska 1964]. W roku 1820 uczęszczał na wykłady z geometrii wykreślnej, w tym rysunek map topograficznych i mechaniki, w roku 1821 z zoologii, botaniki, matematyki wyższej, połowy kursu astronomii oraz języka i literatury angielskiej. Prawdopodobnie dla rozszerzenia i ugruntowania wiedzy inżynierskiej dalszą naukę w okresie od października 1821 do kwietnia 1822 kontynuował w Kielcach, w Szkole Górniczej, gdzie studiował takie przedmioty jak: górnictwo, mechanikę, maszynierię górniczą, budownictwo i topografię. Studia na Uniwersytecie Jagiellońskim ukończył w 1823 roku, po zaliczeniu kursów z rachunku różniczkowego (zwanego wówczas dyferencjalnym) i całkowego (integralnego), oraz dokończeniu kursu astronomii [Traczewska-Białkowska 1964]. Tego rodzaju połączone studia dawały dobre podstawy do pracy inżynierskiej.

KARIERA WOJSKOWA

Pracę zawodową rozpoczął od wstąpienia do Wojska Królestwa Polskiego, 6 grudnia 1823 roku. Został zatrudniony w Sztapie Kwatermistrzostwa Generalnego, jako konduktor nadliczbowy, czyli początkujący podoficer przeznaczony do topograficznych prac terenowych [Szaflarski 1968]. W następnych latach awansuje zostając w listopadzie 1830 roku podporucznikiem, a w lutym 1831 roku porucznikiem Sztabu Generalnego w korpusie gen. J. Dwernickiego. Bierze czynny udział w Powstaniu Listopadowym, w trakcie, którego zostaje odznaczony Orderem Wojennym *Virtuti Militari* i awansuje do stopnia kapitana [Dębicki 1887]. W Wojsku Polskim pozostaje do upadku powstania listopadowego i jego rozwiązania w połowie listopada 1831 roku [Śródka i Szczawiński 1988]. W czasie tych kilku lat pracuje intensywnie na terenie Królestwa Polskiego wykonując prace pomiarowe i kartograficzne w ramach tworzonej przez Kwatermistrzostwo Mapy Królestwa Polskiego, która została wydana w roku 1843 (z datą wydania 1839) [Olszewicz 1921] już pod firmą Armii Rosyjskiej. Młody podoficer rozpoczyna od „zdjęcia planu i zrobienia topograficznej marszruty sposobem rozpoznania” terenów od Makowa, przez Przasnysz, Mławę do granicy Pruskiej. Następnie dokonuje pomiarów okolic Góry Kalwarii i Czerska, oraz miast nad Wisłą w okolicach Warszawy. W roku 1825 prowadzi pomiary triangulacyjne ziemi Dobrzyńskiej, rok później okolic Sandomierza, Gór Świętokrzyskich i częściowo ziemi Krakowskiej na Wisłą. Kolejne lata to prace na terenach między rzekami Bugiem i Wisłą a Warszawą. W roku 1829 wykonuje pomiary na potrzeby projektowanej drogi łączącej Kowno z Dyneburgiem, a w następnym roku obliczenia triangulacji terenów nad Bugiem. W czasie służby wojskowej rozpoczyna też pracę pedagogiczną wykładając w 1827 roku w Szkole Podchorążych Jazdy matematykę elementarną i wstęp do topografii. Z chwilą upadku powstania dobrze rozwijająca się kariera została gwałtownie przerwana, a młody oficer uchodząc przed represjami carskiego okupanta przekroczył granicę i wrócił do Krakowa.

OKRES AKADEMICKI

Po powrocie do Krakowa Teofil Żebrawski skierował swoje kroki na Uniwersytet Jagielloński. W listopadzie 1831 roku złożył do Rektora podanie o otwarciu przewodu doktorskiego, składając pracę pt.: „O sieciach do kart geograficznych, astronomicznych i morskich”. Rękopis zachował się w Bibliotece Kórnickiej PAN (nr akt 696). Było to pierwsze w języku polskim opracowanie dotyczące odwzorowań kartograficznych. Jej poziom oceniono bardzo pozytywnie: „... którą (to pracę) już wszyscy członkowie (Rady Wydziału)

w rękach mieli, znajdują być dobrze wypracowaną, gruntownie napisaną i obejmującą to, co jeszcze w narodowym języku nie mamy” (kurenda Karola Hube, zastępcy Dziekana, do członków Rady Wydziału) [Traczewska-Białkowska 1964]. Analiza tej pracy, zdaniem Józefa Szaflarskiego [Szaflarski 1968] wskazuje, że była ona przygotowywana jeszcze w trakcie służby wojskowej i stanowiła część nigdy niedokończonego większego opracowania. Po złożeniu przewidzianych prawem egzaminów Rada Wydziału Matematyczno-Fizycznego podjęła w lutym 1832 roku uchwałę o nadaniu tytułu doktora filozofii z zakresu kartografii. Był to pierwszy doktorat z tego zakresu w języku polskim. Praca została oceniona bardzo wysoko, o czym świadczy zwolnienie z obrony publicznej oraz sam czas trwania całej procedury – trzy miesiące! Warto tu zacytować odpowiedni wpis z księgi doktorantów UJ: „Teofil Żebrawski, dawny także uczeń Uniwersytetu z przykładania się i postępu w umiejętnościach zaszczytnie znany, a teraz był pracownik Sztabu Kwatermistrzostwa Generalnego wojsk Królestwa Polskiego, złożył dowody ukończonych zupełnie nauk gimnazjalnych i wszystkich kursów w uniwersytecie do otrzymania stopnia doktora w Wydziale Filozofii sekcji 1-szej przepisanych zaszczytnie, że od 1832 r. ciągle pracował i wiadomości swoje naukowe rozszerzył, wykonując ważne, obszerne i rozmaite powierzone sobie wymiary triangulacyjne, które Wydział roztrząsnąwszy przypuścił do egzaminów dwóch ścisłych według przepisu. Pierwszy egzamin odbył się z botaniki i geometrii wykresnej dnia 22 grudnia 1831 r., drugi dnia 28 grudnia z trygonometrii kulistej i geodezji. Poczem złożył rozprawę o sieciach do kart geograficznych, astronomicznych i morskich z stosownymi i dobrze wykonanymi rysunkami, którą za dostateczną uznana będąc, Wydział udzielił mu stopnia doktora filozofii na posiedzeniu z dnia 3 lutego 1832 r.” [Album 1835]. Uzyskanie stopnia doktora umożliwia rozpoczęcie pracy wykładowcy na Uniwersytecie, gdzie od kwietnia 1832 roku prowadzi wykłady z geodezji i topografii na Wydziale Matematyczno-Fizycznym. Przygotowany przez niego program wykładów był bardzo obszerny i oprócz teorii przewidywał szkolenie praktyczne w terenie. Zajęcia prowadził do końca roku akademickiego 1832/33, kiedy to po reformie programu studiów wykłady te zostały z niego wykreślone. W tym czasie za wykłady nie pobierał wynagrodzenia, a ponieważ prawdopodobnie nie miał innych źródeł dochodów to na zamówienie Uniwersytetu wykonał mapę ogrodu botanicznego, za co otrzymał spore, jednorazowe wynagrodzenie w wysokości 500 złotych polskich [Szaflarski 1968]. W drugiej połowie 1833 roku został zatrudniony na stanowisku adiunkta w Katedrze Historii Naturalnej i Botaniki prof. A. Estreichera, gdzie wykładał historię naturalną na wydziale lekarskim, oraz krótko miernictwo na wydziale filozoficznym. W katedrze rozpoczął badania entomologiczne, których wyniki opublikował dopiero w 1860 roku. Z końcem 1833 roku zostaje mianowany inspektorem komunikacji lądowych miasta Krakowa, kończąc pracę na Uniwersytecie. Jeszcze w 1842 roku próbował wrócić na Uniwersytet, biorąc udział w konkursie na stanowisko profesora w katedrze matematyki, ale bez powodzenia.

KARIERA W SŁUŻBIE CYWILNEJ

Jak już wspomniano, z końcem 1833 roku Senat Wolnego Miasta Krakowa mianował Teofila Żebrawskiego inspektorem komunikacji lądowych, tzn. dróg i mostów Wolnego Miasta Krakowa. Ustabilizowało to jego sytuację materialną na tyle, że 25 sierpnia 1834 roku zawarł związek małżeński z Apolonią Pfammer. Z tego związku mieli dwójkę dzieci: Włodzimierza (13.09.1836) i Kamilę (27.06.1838) [Traczewska-Białkowska 1964]. Praca inspektora była połączeniem pracy urzędnika i inżyniera, do czego Teofil Żebrawski miał bardzo dobre przygotowanie. W tym czasie sporządził i opublikował dwie mapy. Pierwsza to „Karta Okręgu Wolnego Miasta Krakowa” w skali 1: 180 000, wydana w Krakowie nakładem D. E. Friedleina w 1833 roku. Mapa ta była jedną z najlepiej ówczesnie opracowanych map

tego obszaru. Druga to Plan Miasta Krakowa w Obrębie Okopów w skali 1: 8600, rytowany w miedzi w miedzi przez H. Kliwera w Berlinie i wydany rok później przez wspomnianego D. E. Friedleina. „Plan (...) jest jak zresztą wszystkie mapki Żebrowskiego wyrysowany niezwykle starannie (...). Jest to plan szczegółowy, zawierający położenie wszystkich ważniejszych budynków miejskich (...) naroża tych bloków mają numery, jakimi były opatrzone na poszczególnych ulicach.” [Szaflarski 1968]. Jako inspektor kieruje budową drogi długości 10 mil, przebiegającej przez cały obszar okręgu Wolnego Miasta. Na drodze tej zaprojektował osobiście dwa mosty na rzekach Krzeszówce i Dłubni. W związku z projektowaniem mostów wyprowadził równanie krzywej łańcuchowej i zastosował je do obliczania łuków mostowych, całość rozważań teoretycznych i praktycznych zamieszczając w publikacji „O moście wiszącym” wydanej w roku 1841. W roku 1842 zostaje inspektorem całego Okręgu Krakowskiego z rozszerzeniem o drogi wodne. 21 Lutego 1846 roku wybucha Powstanie Krakowskie. Teofil Żebrowski, biorąc pod uwagę ówczesną sytuację nie popierał powstania, tym niemniej, jako były wojskowy brał udział w konspiracji [Dębicki 1887 i Zathy 2012]. Powstanie upadło już 4 marca a do Krakowa wkroczyły wojska trzech mocarstw zaborczych. Teofil Żebrowski zmuszony do emigracji, udał się do Belgii gdzie przebywał ponad rok. W tym czasie był zatrudniony na stanowisku dyrektora fabryki maszyn w Liège. Cały wolny czas poświęca na studiowanie architektury i budownictwa, odwiedza galerie sztuki i archiwa. Coraz bardziej interesuje go też archeologia. Do Krakowa wraca w 1847 roku i ponownie obejmuje stanowisko inspektora komunikacji lądowych i wodnych, sprawując je do roku 1853, kiedy to zostaje na skutek represji germanizacyjnych przeniesiony na emeryturę. W międzyczasie (1849) uzyskuje „patent budowniczego praktycznego” [Dębicki 1887], czyli pozwolenie na prywatną praktykę architektoniczno-budowlaną. Będzie to jego główne źródło zarobków po roku 1853. W 1847 roku wydaje podręcznik „Kilka zadań z geometrii wykreślnej” i ponownie, na krótko podejmuje działalność dydaktyczną (1848 i 1849) wykładając bezpłatnie w Szkole Technicznej, gdzie zaproponowano mu stanowisko dyrektora, którego nie przyjął i na Uniwersytecie. Wykładał swoje ulubione przedmioty, tj. geometrię wykreślną i miernictwo geodezyjne. Pracę tę wieńczy wydanie w roku 1849 podręcznika: „Początkowe wiadomości z geometrii dla praktycznego użytku”. Obie pozycje wydał w Krakowskim wydawnictwie D. E. Friedleina. W roku 1848 zostaje członkiem Towarzystwa Naukowego Krakowskiego (TNK), które w roku 1872 przekształci się w Akademię Umiejętności. Jest bardzo aktywnym działaczem Towarzystwa, przez pewien czas sprawuje funkcje prezesa Oddziału Archeologii, jest jednym z założycieli Komisji Balneologicznej. W uznaniu dla całokształtu jego działalności Uniwersytet wystąpił do CK Ministerstwa Oświecenia w Wiedniu (1849) o nominację na privat docenta, ale przypuszczalnie ze względów politycznych Ministerstwo odmówiło. Jako inspektor dróg lądowych zainteresował się problemem wykolejania się pociągów. Jak zwykle rozpoczął od analizy problemu i określenia przyczyn, stwierdzając, iż jest nim zbyt duży odstęp między szynami a wieńcem kół, oraz nierówności górnej powierzchni samych szyn. Następnie zaproponował sposób rozwiązania polegający na zamontowaniu odpowiednich ruchomych wałków w podwoziu parowozu, styjących do powierzchni szyn a zapobiegających zbliżaniu się wieńców kół do szyn, co zostało dokładnie przedstawione w pracy: „O przyczynach wykolejania pociągów na drogach żelaznych i środkach zapobiegania temu” (1850).

W roku 1851 zostaje wysłany przez Oddział Archeologii TNK do Husiatynia na Podolu dla przeprowadzenia badań archeologicznych, w trakcie, których odnaleziony zostaje i wydobyty ze Zbrucza posąg Światowida. Jako ciekawostkę warto tu zaznaczyć, iż jest to bóstwo Lechickie, nieznane Rusinom [Prus 2003]. Wyniki tych badań publikuje w pozycji: „Wiadomość o bożyszczu słowiańskim znalezionym w Zbruczu” (1852). Prowadzi wiele pierwszych badań powierzchniowych zabytków z obszaru Galicji, zawsze połączonych z inwentaryzacją obiektów i sporządzeniem szczegółowego planu murów. Dla przykładu

można podać badania, jakie przeprowadził na zamku Goleisz w 1865 r.. gdzie stwierdził, że murowany zamek miał kształt czworoboku z dwiema okrągłymi wieżami.

W latach 1865-71 redaguje pismo „Nasze Zabytki” (Roczniki TNK), którego, niestety, zdołał wydać tylko 2 zeszyty, przeważnie poświęcone pieczęciom dawnej Polski i Litwy, zawierające w szczególności opisy pieczęci książąt i królów polskich zobrazowanych na 19-tu tablicach litograficznych. Przygotowany trzeci zeszyt pozostał w rękopisie z braku funduszy na wydanie. Opracowuje skarb znaleziony w Pełczyskach pod Wiślicą, który stanowią stare monety, w publikacji: „Pieniądze stare znalezione w 1844 roku w Pełczyskach” [Gumowski 2012]. Publikacja zawiera niezwykle szczegółowo odrysowane monety oraz dokładny plan miejsca znalezienia skarbu. Praca w Oddziale Archeologii po części wiąże się z działalnością na niwie budownictwa i architektury przy rekonstrukcji zabytków, kolejnej sfery owocnej działalności Teofila Żebrowskiego. Jest to okres zainteresowania w całej Europie zabytkami przeszłości, jako świadectwa starożytności i potęgi państw narodowych. Oczywiście w dobie zaborów taki program działania był bardzo potrzebny ze względów patriotycznych. Dodatkowo Kraków przeżył ogromny pożar w lecie roku 1850, który strawił dużą część ówczesnego miasta. Spłoną wówczas Kościół Dominikanów pod wezwaniem św. Trójcy. Wypaliło się niemal doszczętnie całe wnętrze kościoła, runęło sklepienie w nawie głównej, ogień oszczędził tylko kilka kaplic. „Wątpił biskup Łętowski, aby to dzieło (odbudowa) dokonaniem być mogło. Trzeba było ratować od głodu i nędzy pogorzalców, popierać pozbawionych mienia obywateli, aby odbudowali dzielnice spalone, a zgorzałe kościoły stawiać na nowo. A gdy tenże biskup pytał z kazalnicy: czy to koniec, czy początek? – dziś odpowiedzieć możemy, że było to istotnie początkiem nowego odzicia starego królewskiego grodu. (...) Z funduszu hr. Augustowej Potockiej rozpoczęło się odbudowywanie kościoła dominikańskiego. (...) Żebrowski dawał tu rękojmię miłości przedmiotu i niezmiennej sumienności wykonania.” [Dębicki 1887]. Tak więc kierował odbudową kościoła pod auspicjami TNK. Dzisiejsze filary, a także sklepienia korpusu, zrekonstruowane są niemal od nowa w latach 1850-1872 [Krzysztof 2012]. Pożar ten strawił również kościół Franciszkanów. Względne ubóstwo Krakowa, brak funduszy przeciągały odbudowę, która trwała do początku XX wieku. Pracami architektonicznymi zajęli się Karol Kremer, Teofil Żebrowski, Władysław Ekielski, Karol Knaus. Zdobieniem wnętrza kościoła zajęli się z kolei Stanisław Wyspiański oraz Tadeusz Popiel [Przewodniczy 2012].

W XVIII wieku modna była daleko posunięta barokizacja wnętrz kościelnych. W ramach przywracania zabytkom ich oryginalnego wyglądu usuwano jej efekty podczas prac konserwatorskich w latach 80-tych i 90-tych XIX wieku. Wówczas dążono do przywrócenia również kościołowi Mariackiemu jak najpełniejszego, gotyckiego wizerunku odsłaniając i rekonstruując XIV-wieczny wygląd ścian i sklepień w prezbiterium i nawach. Pracami przy renowacji ołtarzy kierował Teofil Żebrowski, szczególnie dokładnie nadzorując renowację ołtarza Wita Stwosza prowadzoną w pracowni Brzostowskiego, a uzyskane wiadomości publikując w dziele: „Wiadomość o ołtarzu św. Jana Chrzciciela, dzieło Wita Stwosza” w Krakowie, po polsku (1870) i we Wiedniu, po niemiecku (1881). Wówczas powstała także gwiazdzista polichromia sklepienia oraz ścian z motywami roślinnymi i godłami cechowymi wykonana przez Jana Matejkę, przy współudziale jego uczniów: Józefa Mehoffera i Stanisława Wyspiańskiego [Polski 2012]. Prowadzono intensywne prace w katedrze wawelskiej. W czerwcu 1869 roku postanowiono odrestaurować będący w opłakanym stanie sarkofag króla Kazimierza Wielkiego. W trakcie przygotowań, ze zdumieniem odkryto, że w sarkofagu znajdują się zwłoki monarchy. Panowało wówczas, bowiem powszechne przekonanie, że król był pogrzebany gdzieś pod posadzką katedry. Był jednym z członków komisji, w skład, której weszli Jan Matejko, oraz profesorowie: Józef Łepkowski, Józef Mayer i Antoni Kozubowski, która dokonała jednej z pierwszych w Polsce ekshumacji zwłok połączonej z badaniami kryminalistycznymi [Medycyna 2012]. W latach 1873–1884 dolną

kondygnację wieży Zegarowej przekształcono na kaplicę Czartoryskich sumptem księcia Władysława Czartoryskiego, wg projektu Teofila Żebrowskiego. Powstała też wówczas idea stworzenia narodowego panteonu, w którym powinni spoczywać najznakomitsi Polscy królowie, bez których nie byłoby narodowej historii. Pierwsi władcy odrodzonego Królestwa Polskiego (po 1320), aż do śmierci króla Jana Olbrachta (1501) byli chowani pod pomnikami lub posadzką katedry wawelskiej. Pod katedrą znajdowało się wiele różnych krypt, ale były one niedostępne. Zgodnie z zapotrzebowaniem patriotycznym postanowiono przypomnieć tych wszystkich, którzy reprezentują chwałę i tragizm naszych dziejów. Zaplanowano w tym celu odpowiednio udostępnić podziemia katedry. Pierwszą kryptę zbudowano pod Kaplicą Zygmuntowską. W latach 1872-1877 pod kierunkiem Teofila Żebrowskiego, Józefa Łepkowskiego i Jana Matejki przeprowadzono renowację, porządkowanie i urządzenie krypt królewskich. Poszczególne krypty zostały połączone nowymi korytarzami, co umożliwiło ich zwiedzanie.

W związku z przypadającą w 1880 roku rocznicą 400-lecia śmierci Jana Długosza, profesor Uniwersytetu, Józef Łepkowski zaproponował, aby urządzić mu ponowny, uroczysty pogrzeb. Zaowocowało to pomysłem utworzenia obok wawelskiego panteonu - z grobami królów, biskupów i bohaterów narodowych, nowej krypty - sepulchrum Patriae, mającej mieścić szczątki osób najwybitniejszych w najnowszej historii kultury i nauki polskiej. W efekcie, taką kryptę urządzono w latach 1876-1880, według projektu Teofila Żebrowskiego, w podziemiach kościoła św. Michała Archanioła i św. Stanisława Biskupa na Skałce [Kaplica 2012]. Kolejną tworzoną nekropolią narodową był cmentarz Rakowicki, gdzie część nagrobków jest dziełem znanych architektów, m.in. Teofila Żebrowskiego (np.: grobowiec klarysek). Jak już wspomniano trwały prace związane z odbudową i modernizacją spalonego miasta, w co również wkład dał Teofil Żebrowski. Dla przykładu kamienica należąca do profesora UJ Ludwika Teichmanna, znakomitego anatoma i patologa, położona przy ul. Floriańskiej 53, a której początki sięgają XVI w., została przez niego przebudowana.

Planty krakowskie powstały na miejscu murów obronnych oraz położonej na ich przedpolu fosy i wałów ziemnych otaczających miasto, a wyburzonych na początku XIX. Był to grząski, zaniedbany teren pełniący rolę śmietniska i ujścia ścieków. W roku 1820 podjęto decyzję o utworzeniu w tym miejscu "ogrodów miejskich" zwanych Plantacjami, a z czasem Plantami. W latach 70-tych Teofil Żebrowski był kolejnym kuratorem Fundacji Straszewskiego założonej w 1830 r. w celu rozwoju i utrzymania tych „plantacji”. Przez czterdzieści lat był też aktywnym członkiem komitetu opieki nad mogiłą Tadeusza Kościuszki.

Swoją działalność architektoniczno-budowlaną Teofil Żebrowski prowadził również poza Krakowem. Restaurował, projektował, budował kamienice w miastach i miasteczkach, pałace i dwory na prowincji, kaplice i kościoły, „zawsze sumiennie i bacząc na styl”, a było tego tak wiele, że już współcześni mieli problem ze sporządzeniem listy [Dębicki 1887]. I tak w Wadowicach zaprojektował budynek Gimnazjum, jednej z najstarszych szkół średnich w ówczesnej Galicji, które rozpoczęło działalność 1 września 1866 r. [Solidarni]. W miejscowości Ustrobną (koło Frysztaku) w kwietniu 1860 r. zaczęto budowę, trwającą 17 lat, istniejącego do dzisiaj kościoła pw. św. Jana z Kęt, fundacji księcia Henryka Zaremby Skrzyńskiego, według projektu arch. Teofila Żebrowskiego [Ziętek-Salwik 2001]. W Ropczycach spalony kościół farny, został w 1873 r. przebudowany pod jego kierunkiem. W trakcie tych prac oprócz koniecznego i pilnego remontu świątyni dodano nawy boczne, podwyższono mury magistralne, wzniesiono zachodnią wieżę, przesklepiono wnętrze i dodano wieżyczkę na sygnaturkę [Ropczyce 2012]. Jest zupełnie zrozumiałym, iż będąc tak aktywnym na niwie architektury i budownictwa uświadomił sobie brak publikacji typu encyklopedycznego porządkującej w języku polskim słownictwo i wiadomości z tej dziedziny. Był to okres tworzenia naszej narodowej terminologii technicznej. Jak to było

przyjęte, proponował nowe terminy o źródłosłowie polskim lub obcym. I tak przykładowo używał terminu *rys* w znaczeniu *odwzorowanie*, *rysy perspektywiczne* to dzisiejsze *siatki perspektywiczne*. Ponieważ mieszkał w Galicji, w zaborze Austriackim to często językiem źródłowym był niemiecki (przykładowo wprowadził termin *krzesło* (niem. *Stuhl*) będący odpowiednikiem dzisiejszego terminu *wieżba dachowa*) lub doskonale znany mu język francuski. Ukoronowaniem tej pracy był „Słownik wyrazów technicznych tyczących się budownictwa” wydany w 1883 roku. Przez wiele lat skupował książki z matematyki, fizyki i astronomii tak, że z czasem powstał duży i cenny księgozbiór specjalistyczny, który następnie sprzedał hr. Janowi Działyńskiemu do Biblioteki Kórnickiej, gdzie jest przechowywany do chwili obecnej.

Jak już wspomniano, jest jednym z założycieli Komisji Balneologicznej TNK. I na tym polu również rozwija aktywną działalność, włączając się w trwające wówczas zjawisko kulturowe, jakim w XIX wieku było powstawanie uzdrowisk. Świadczy o tym wykonana przez niego w roku 1862 "Mappa zdrojowisk lekarskich w Galicyi i Bukowinie". Mapę tę wykonał na zlecenie Komisji Balneologicznej, której przewodniczącym był Józef Dietl, pierwszy prezydent Krakowa okresu autonomii galicyjskiej. Mapa stanowi podstawowe źródło do historii lecznictwa uzdrowiskowego w Galicji i uzmysławia jak rozpowszechnionym zjawiskiem na terenie Galicji i Bukowiny w tamtym czasie było powstawanie nowych uzdrowisk. Na obszarze od Krzeszowic na północnym - zachodzie aż po Czerniowce na południowym - wschodzie funkcjonowało wtedy około 150 zespołów uzdrowiskowych. Autor mapy wyróżnia źródła: solne, siarczane, szczawianowe, żelaziste i wiele innych typów. Do mapy dołączony był 14- stronicowy opis uzdrowisk autorstwa Józefa Dietla. Całość wydano w 1862 roku nakładem TNK. [Holewiński 2012].

W roku 1865 przy TNK powstaje Komisja Fyzjograficzna, a jednym z jej założycieli jest Teofil Żebrawski, który entomologią zainteresował się jeszcze, jako adiunkt profesora Estreichera. Przez lata powiększał i opracowywał kolekcję owadów A. Estreichera, pozostawiając sześć publikacji dotyczących motyli okolic Krakowa (np.: „Owady łuskoskrzydłe, czyli motylowate z okolic Krakowa”. 1860) [Baraniecki 1887]. Współpracował z zoologiem S.B. Górskim na Litwie. Brał czynny udział w faunistycznych badaniach inwentaryzacyjnych okolic Krakowa, finansowanych przez Komisję wraz z Jabłońskim, Nowickim, Kotulą, Łomnickim, Stobieckim, Jelskim i Rybińskim. Ówczesne działania faunistyczne Komisji są oceniane bardzo pozytywnie, gdyż stworzyły znakomitą podstawę wyjściową dla kolejnych prac inwentaryzacyjnych w naszym kraju, a jej zbiory niemal w całości przetrwały obie wojny światowe. Napisał książkę „O Bobrach” wydaną w Lipsku, w 1864 roku. Był członkiem lwowskiego Towarzystwa Rolniczego i Leśnego, wiedeńskiego *Zoologisch-Botanische Gesellschaft* i szczecińskiego *Entomologische Verein*. [Pawłowski 2009]. Publikuje w Rocznikach Towarzystwa Rolniczego Krakowskiego.

Teofil Żebrawski był też liczącym się humanistą. Pobieźnie tylko zwrócimy uwagę, iż będąc matematykiem i inżynierem musiał często prowadzić rozeznanie literaturowe. I znowu natrafił na tereny dziewicze, bo nie istniały jeszcze narodowe bibliografie bardzo ułatwiające takie prace. Jego benedyktyńskiej pracy zawdzięczamy opracowanie i wydanie pierwszych w naszym języku bibliografii dziedzinowych: „Dopełnienie dawnej bibliografii polskiej” (1838), „Piśmiennictwo matematyczne polskie” (1857), „Bibliografia piśmiennictwa polskiego z działu matematyki i fizyki oraz ich zastosowań” (1873 – w 400-setną rocznicę urodzin Kopernika) i „Dodatki do bibliografii piśmiennictwa polskiego z działu matematyki i fizyki oraz ich zastosowań” (1886). Przy tej okazji zaprezentował społeczeństwu zapomnianą postać XVII wiecznego polskiego jezuitę, matematyka, profesora w kolegiach Moguncji, Florencji i Pragi, bibliotekarza króla Jana II Sobieskiego – ks. Adama Kochańskiego w pracy pt.: „Wiadomość o Adamie Kochańskim i pismach jego matematycznych” (1862). Interesował się czystością języka ojczystego i koniecznością jego nauki w szkołach, opracował więc i wydał

w wydawnictwie UJ dwie pozycje: „Gramatykę praktyczną języka polskiego...” (1876) oraz „Potrzeba, wątek i układ słownika polskiego” (1882). Udziela się również, jako tłumacz udostępniając rodakom takie cenne dzieła jak XII-wieczne „Teofila kapłana i zakonnika O Sztukach Różnych Ksiąg Troje” (Teofil Prezbiter Diversarum Artium Schedula), czy XVIII-wieczne „Pieśni Ossyjana” szkockiego poety Jamesa Macphersona. Opracowuje i przygotowuje pośmiertne wydanie IX i X tomu Historii Literatury Polskiej Michała Wiszniewskiego (1857). Po zaproszeniu przez Przeździeckiego do komitetu wydawniczego dzieł Jana Długosza opracowuje z benedyktyńską sumiennością księgi Banderia i Clenoidia, układa indeksy do Liber Beneficiorum i do Dziejów. Praca polegała na sprawdzaniu nazw i nazwisk w różnych rękopisach, zaznaczaniu tych, które przestały istnieć lub uległy zmianom, załączając odpowiednie wyjaśnienia. W tym też czasie opracowuje swoje ostatnie mapy: „Mapę dawney dyjecezyi krakowskiej według spisów synodalnych z lat 1621-1750” (1881) i „Mapę zgromadzeń zakonnych według...” (1881). Z powołania Rady Miasta Krakowa, mimo podeszłego wieku, niezwykle sumiennie uporządkował też archiwum akt dawnych miasta. Pozostawił wiele prac przygotowanych do druku, których ze względu na brak środków nie wydano oraz niedokończonych, jak np. uzupełnienia do Słownika Lindego.

Podsumowanie życia Teofila Żebrowskiego przedstawiam cytując charakterystyczne wypowiedzi współczesnych: „Wymienione prace tylko część działalności pozytywnej Żebrowskiego przedstawiają. (...) zawsze gotów do pracy, o zaszczyty i odznaczenia nie ubiegał się. Gdy jemu niedawno proponowano uczczenie jego zasług jubileuszowym obchodem, odpowiedział: „wszystkie moje rocznice pięćdziesiąte dawno już przeżyłem; muszę obchodzenie jubileuszów pozostawić młodszemu.” [Baraniecki 1887]. „Zarejestrowaliśmy tylko tak mnogie zasługi zmarłego, a zacna dusza, nieskazitelny charakter, cała postać tego wiernego syna narodu i kościoła, męża cichej pracy, wymagałaby osobnego portretu, jak zasłużyła na pomnik.” [Dębicki 1887]. I rzeczywiście, był to człowiek tak skromny, że w wydanej w 2003 roku Wielkiej Encyklopedii PWM miejsce na jego biogram znalazło się dopiero w tomie 33, czyli Suplemencie.

Teofila Żebrowskiego pochowano na cmentarzu Rakowickim dnia 8 Lutego 1887 roku w grobowcu rodzinnym, dość silnie obecnie zniszczonym. Słabo czytelny napis na tablicy brzmi: „Teofil Szeluta Żebrowski dr fil. Architekt, kapitan Wojsk Polskich, członek Akademii Umiejętności, przeżywszy lat 86 zmarł 5 II 1887” [Stuchlik-Szczepańska 1983]. „Nad jego trumną słusznie powiedział prezes akademii (AU), Majer: „Teofila Żebrowskiego nigdy nie widziano tam, gdzie walczone frazesami, zawsze zaś był pierwszy tam, gdzie pracą istotną trzeba było nałożyć” [Baraniecki 1887].

BIBLIOGRAFIA

Album Doctorum Philosophiae, UJ, 1835, ss.42-44

Alina Ziętek-Salwik . 2001. Parafia pw. św. Jana Kantego w Ustrobnej. Niedziela. Edycja rzeszowska. 2001. Nr. 42 Dokument on-line:
http://www.niedziela.pl/artukul_w_niedzieli.php?doc=ed200142&nr=66, (data dostępu 18.05.2012 r.).

Baraniecki M. 1887. Teofil Żebrowski. Wszechświat. 1887. Nr.14. tom VI. Warszawa. ss. 209-214.

Dębicki L. 1887. Teofil Żebrowski. Szkic biograficzny. Kraków. 1887.

Gumowski. M. 2012. Teofil Żebrowski. Skarb z Pełczysk. Dokument on-line:
<http://www.denary.com.pl/tablice-04.html>, (data dostępu 16.03.2012)

- Holewiński M. 2012. Zdrojowiska galicyjskie w XIX wieku. Dokument on-line: www.sgpm.krakow.pl/artykuly/formatka.php?idwyb=26, (data dostępu 6.04.2012 r.).
- Kaplica Czartoryskich. 2012. Dokument on-line: http://pl.wikipedia.org/wiki/Kaplica_Czartoryskich_na_Wawelu, (data dostępu 18.05.2012)
- Krzan. P. 2012. Kościół św. Trójcy. Dokument on-line: <http://krakow4u.pl/kosciol-sw--Trojcy-4.html>, (data dostępu 16.03.2012 r.).
- Medycyna sądowa. 2012. Kazimierz Wielki. Dokument on-line: http://www.kryminalistyka.fr.pl/forensic_groby_wielki.php, (data dostępu 6.04.2012 r.).
- Olszewicz B. 1921. Polska kartografia wojskowa. Warszawa 1921. ss.127-129.
- Pawłowski J. 2009. Działania sekcji zoologicznej w pierwszych dekadach istnienia komisji Fizjograficznej. W: J. Pawłowski (red.) 140 rocznica utworzenia Komisji Fizjograficznej TNK/AU/PAU (1865-2005), *Studia i materiały do dziejów Polskiej Akademii Umiejętności*. t. 4. Wyd. PAU, Kraków. 2009. ss. 187-220. Patrz też: dokument on-line: www.biologia.apsl.edu.pl/pracownicy/pawlowski/220.pdf, (data dostępu 16.03.2012 r.)
- Polski Serwis Naukowy. 2012. Teofil Żebrawski. Dokument on-line: http://www.naukowy.pl/encyklopedia/Teofil_%C5%BBebrawski#, (data dostępu 18.05.2012 r.)
- Prus E. 2003. Hulajpole. Burzliwe dzieje kresów ukraińskich. Wrocław. Wyd. Alta 2. 2003. ISBN 83-88555-32-4. s.32.
- Przewodnicy po Krakowie. 2012. Kościół franciszkanów. Dokument on-line: http://przewodnicypokrakowie.pl/kosciol_franciszkanow.htm, (data dostępu 26.04.2012 r.)
- Ropczyce. 2012. Historia. Dokument on-line: <http://ropczyce.bix.pl>, (data dostępu 26.04.2012 r.)
- Traczewska-Białkowska Z. 1964. O działalności geodezyjnej Teofila Żebrawskiego. *Zeszyty Naukowe AGH*, 1964, nr 69, Geodezja, Z.6, ss. 79-96.
- Szaflarski J. 1968. Teofil Żebrawski – Pierwszy doktor z kartografii na Uniwersytecie Jagiellońskim i jego działalność w tym zakresie. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej. Seria C*. 1968. Z. 13. ss. 11-38.
- Solidarni. 2012. Liceum Ogólnokształcące w Wadowicach. Dokument on-line: http://solidarni.org.pl/index.php/sol_site/content/view/full/26037, (data dostępu 26.04.2012 r.)
- Śródka A. i Szczawiński P. 1988. Teofil Żebrawski. Biogramy uczonych polskich. Cz. IV Nauki Techniczne, Prace OIN PAN, Wrocław, Ossolineum. 1988. ss 413-417.
- Stuchlik-Szczepańska M., Oleszak E. 1983. Teofil Żebrawski. Groby Botaników zasłużonych dla Ogrodu Botanicznego UJ na cmentarzu Rakowickim w Krakowie. *Wiadomości Botaniczne*. Vol. 27. Nr. 3. 1983. s. 223.
- Zathey J. 2012. Pamiętniki Józefa Louis zmarłego w Wieliczce w 1872 r. Dokument on-line: ikonotheka.home.pl/17012011/pamietniki.rtf_z (data dostępu 18.05.2012 r.)

